

PIERRE BOURDIEU'NÜN DEVLET TEORİSİ

Gürhan ÖZPOLAT

Siyasal Kitabevi
Ocak 2025, Ankara

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Pierre Bourdieu'nün Devlet Teorisi

Yazar: Gürhan Özpolat

Kapak Tasarımı - Sayfa Düzeni: Şeyma Çetin

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

1. Baskı: Ocak 2025, Ankara

ISBN No: 978-625-6586-26-0

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

http://www.siyasalkitap.com

Baskı:

Sayfa Basım Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Tevfik İleri Mah. Emek Cd. Polat Sk.

No:2 Pursaklar/ANKARA

Sertifika No: 77079

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

http://www.siyasalkitap.com

**PIERRE BOURDIEU'NÜN
DEVLET TEORİSİ**

Gürhan ÖZPOLAT

Leyla Özpolat'ın mukaddes hatırasına...

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
TEŞEKKÜR.....	11
GİRİŞ.....	13
1. DEVLETİN TARİHSEL ONTOLOJİSİ	25
1.1. Bir Negatif Sosyoloji Denemesi: “Devleti Düşünmeyi” Düşünmek	25
1.2. Simgesel Sermayenin Merkez Bankası Olarak Devlet	31
1.3. Bir Meta-Alan Olarak Devlet.....	36
1.4. Genetik Yapısalcılık: Devletin Genetik Tarihi ve Sosyolojisi.....	42
2. DEVLETİN TARİHSEL ANTROPOLOJİSİ	51
2.1. Devletin Tarihsel Oluşum Sürecinin Dört Safhası.....	51
2.2. İlk Safha: Farklı Sermaye Biçimlerinin Yoğunlaşması Olarak Devlet.....	55
2.2.1. Yoğunlaşma = Evrenselleşme + Tekelleşme	56
2.2.2. Fiziki Şiddet Tekeli: Askeri Sermayenin Yoğunlaşması.....	59
2.2.3. Vergilendirme Tekeli: İktisadi Sermayenin Yoğunlaşması	63
2.2.4. Kültür Piyasasının Birleştirilme Süreci: Kültürel Sermayenin Yoğunlaşması...67	
2.2.5. Hukuk Piyasasının Birleştirilme Süreci: Hukuki Sermayenin Yoğunlaşması	72
2.3. İkinci Safha: Hanedan Devletinin Mantığı.....	77
2.3.1. Kralın Ontolojik Konumu.....	77
2.3.2. Kralın Konumunun Üretimi ve Yeniden Üretimi.....	81
2.3.3. Hanedan Devletinin Yapısal Çelişkileri	84
2.4. Üçüncü Safha: Kralın Evinden Devlet Aklına	88

2.4.1. Karşılıklı Bağımlılık Zincirlerinin Ortaya Çıkışı: Mührün Gücü	88
2.4.2. Cübbe Soylularının Yükselişi	96
2.4.3. Kamu Fikrinin İcadı: Evrenselin Temellükü.....	105
2.4.4. Memurluk Deneyimi Üzerine Düşünmek: Bir Tarihsel Fenomenoloji Denemesi	111
2.5. Dördüncü Safha: Bürokratik Devletten Refah Devletine Geçiş	115
2.5.1. Refah Devletin Mantiğı	115
2.5.2. Devletin İki Eli: Janus Etkisi	118
2.5.3. Militan Bir Sosyolog: Neoliberalizme Karşı Devleti Savunmak.....	122
SONUÇ	127
KAYNAKÇA	133

TAKDİM

Güney Çeğin

Toplumsal dünyanın bilgisi üzerine evrensel meta-söylemler üretmeye teşne tüm düşünürler, hangi beşerî disiplinden gelirlerse gelsinler, kariyerlerinin sonuna doğru -eğer herhangi bir nedenden ötürü bu diyardan göçmedilerse- politik hayata, özellikle de devlet adı verilen *müphem nesneye* dair mutlaka önemli yapıtlar vermeye girişirler. Bu iştihak pek çok açıdan *büyük olmanın* bir nişanesi olarak kabul edilir. İster bu fenomeni kutsayan bir yakada konumlansın isterse Devlet'i diabolize etsin (ki yansız konumlanış neredeyse imkansızdır) her bir (büyük) düşünür açısından Devlet adı verilen nesneyle cebelleşmek neredeyse yazgısaldır. Bu elbette salt düşünürün çoklu-arzularına içkin bir hevese indirgenemez; politik ve entelektüel alanın okurlarınca da kışkırtılan ve talep edilen bir meseledir. Ne de olsa herhangi bir düşünüre büyüklük payesi verilecekse eğer, onun toplumsal dünya hakkındaki olağan söylemleri yapı-bozumuna uğratacak bir berraklık arayışında olması gerekir. O yüzden düşünürler kimi gerçekliklerin sadece ne olduğunu açıklamak değil, ne *değer* taşıdığını, iyi mi kötü mü olduğunu, gerekli mi gereksiz mi olduğunu ortaya koymakla da ilgili hissederler kendilerini. Dolayısıyla son sözünü/nefesini Devlet'e hasretmemiş düşünürlerin kanonik olma şansları pek yoktur, bazı istisnalar dışında.

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu gibi metafizik argümanlara karşı son derece hassas bir düşünürün, kendi deyimiyle "imkânsız bir araştırma programı" olarak Devlet'i nesneleştirmeye soyunması bile yukarıdaki argümanımızı teyit edebilir.

Peki Bourdieu'yü bu sorunsala götüren ne olmuş olabilir?

Pek çok verilebilecek cevap arasından benimki 'Elias sorunsalı'dır. Lakin Bourdieu uzun erimli alan teorisinin inşası sürecinde Weberci temaları sınırlarına kadar götüren Norbert Elias'ı takip etme göreviyle karşı karşıya kalır. Zira Bourdieu "seçkin bireyler" in inşasıyla -hem fiziksel şiddet hem de simgesel şiddet mekanizması olan- devlet alanı arasındaki rabıtayı çözümlemeyi gözüne kestirmiştir.

Devletin oluşumuna dair ufak ufak başlayan argümantatif makaleleri, 90'da *College de France*'da verdiği *Devlet Üzerine Dersler*'de taçlanacaktır. Ama kafasında, Devlet'e ilişkin nihai sözü söyleyen cesametli bir teori armağan etmek yoktur elbet. Onu Devlet hakkında kafa patlatmaya götüren asli tartışma "iktidar alanı"nın bir radyografisini tesis etmekle ilgilidir. O yüzden Bourdieu Sosyolojisi ile Devlet Teorisi arasında kurulacak ilişkinin nirengi noktası, teknokratik tahakkümün kutsama mekanizmalarını dışa vuran *Devlet Soyluluğu* çalışması olacaktır. Devletin icadından tutun bürokratik mekanizmaların nasıl işlediğine değin makro ve mikro düzeydeki sayısız iktidar tekniğini deşifre etmek Bourdieu'nün meselesidir artık.

Bourdieu'nün devlet hakkında yazıp söylediklerinin toplamının en merkezi derdi ise kuşkusuz bugüne kadar devlet teorilerinde ihmal edilmiş iki noktayı öne çıkarmasıyla ilgilidir: devleti bayağılaştırmadan kurtarma/fevkala-deleştirme (*débanalisation*) ve kurumların oluşumu (*genèse*). Yani devlet adı verilen nesneyi tarihselleştirmek, bunun da ötesinde onu salt maddi boyutlarıyla değil simgesel düzlemiyle incelemek.

Bourdieu açısından devlet öncelikle "iktidar alanının bir bölümü"dür. Çünkü onun nazarında toplumsal evrenler, kültürel kaynakları elinde bulunduranlarla ekonomik ve siyasal güç sahipleri arasındaki karşıtlıktan oluşmaktadır. İktidar alanındaki bu iki konumun temsilcileri arasındaki çatışma ve karşıtlıklar, bir bütün olarak, iktidar alanını meşrulaştırmaya ve böylece de hükmedenler ile hükmedilenler arasında bir tür bağlılık oluşturmaya hizmet eder.

Devlet Soyluluğu'nda bunun hükmedenler arasında bir tür "organik dayanışma" oluşturduğuna değinir. Devletin, "okul sistemi" temelinde, iktidarını nasıl yeniden ürettiğini sorunsalının merkezine yerleştirir. Böylece "meşru fiziksel ve sembolik şiddetin tekeline" sahip devlet, iktidar alanında farklı sermaye tiplerine sahip temsilcilerin birbirini karşılıklı olarak tanımalarını garanti eden şeye tahvil edilmiş olur. Yani son tahlilde devlet simgesel gücün, yani gücün gerçek keyfiliğinin çarpık idrak edilişini tedricen aşılama gücüne sahip bir me-

kanizma olarak okunmalıdır Bourdieu açısından.

Tam bu noktada belirgin bir zaafıtan bahsedebiliriz belki de: Egemenler arasındaki rekabete odaklanıp, buradan siyasal istikrarı yakalamak her ne kadar önemli bir adım olsa da Bourdieu'nün devlet kavrayışı sadece iktidar alanı içindekilere atıfta bulunmakla kalır. Alanın dışındakilerin devlet alanıyla irtibatlanma noktaları üzerine Bourdieu nedense ekseriyetle sessizdir. Tahakküm altındaki neredeyse "yok hükmünde" sayıldığı bu manzara ne dersek diyelim bizi kötümser bir analize mecbur bırakır. Dolayısıyla onun çağdaşı pek çok Marksizan/Anarşizan ve realist devlet kuramı ile kıyaslandığında Bourdieücü devlet kuramı ciddi boşluklar barındırır. Bununla bağlantılı bir zayıflık daha söz konusu tabi ki: Modern devlet sadece tahakküm boyutu ile anlaşılabilir mi? Bir mekanizma olarak "sömürü"den hiç bahsetmemesi Bourdieu'nün simgesel güç ilişkilerine fazlasıyla gömülmesine neden olur.

Ancak yine de devlet nosyonunun incelikli kuramsallaştırılmasına meraklı olanlar açısından bu bariz eksiklikler olsa da Bourdieu kamusal düzenin gözeneklerinde saklanan gizli bir esas olarak devleti açığa çıkarmada ustalıklı bir iş görür. Özellikle de devlet edimlerinin toplumsal sınıflandırmalar vasıtasıyla çoklu-eşitsizlikleri nasıl beslediğini göstermesi bugünün dünyasını anlamlandırmamız açısından epeyce önemli. Öznesi devlet olan bütün cümlelerin teolojik cümleler olduğunu belirten Bourdieu'nün şerhleri (eleştirel kayıtları hatırdı tutarak) sosyal bilimler alanının her kulvarına ciddi katkıda bulunma potansiyeli taşımakta.

Siyaset Bilimci Gürhan Özpolat, Türkiye entelektüel ve sosyal bilimler alanındaki Bourdieücü devlet kavrayışının bariz yoksunluğunun ayırıcılığı olarak, bizi Bourdieu'nün kılavuzluğunda devleti yeniden düşünmeye davet ediyor. Evet, son yirmi senede Türkçe literatürde Bourdieu'ye dair verimli bir çalışma hattı oluşmuş durumda ancak Bourdieu'nün devlet teorisi hakkında kalem oynatan neredeyse yok gibi. Hem derli toplu bir resim sunması hem de Bourdieu'yü eleştirel bir zaviyeden ele alarak onun kuramsal yörüngesini devleti anlamaya nasıl hasrettiğini göstermesi bakımından elinizdeki çalışma bence bir referans çalışmadır. Thomas Bernhard'ın sözüyle "devletleşmiş insanlar"ın biteviye üretildiği ülkemiz toplumsallığında bu çalışmanın gözümüze kıymık batıracağından kuşku yok.

2025/Denizli

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanması ve tamamlanması sürecinde bana destek veren herkese en içten teşekkürlerimi sunarım. Öncelikle, çalışmam boyunca beni yönlendiren, bilgisi ve tecrübesiyle yol gösteren danışmanlarım Prof. Dr. İbrahim ARAP ve Prof. Dr. Güney ÇEĞİN'e şükranlarımı sunarım. Sağladıkları rehberlik, eleştiriler ve teşvik, bu eserin ortaya çıkmasında büyük bir rol oynamıştır. Ayrıca, tezimin jüri üyeleri olan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Naci SEVKAL, Doç. Dr. Aksu AKÇAOĞLU, Doç. Dr. Alim ARLI ve Doç. Dr. Kerim Eser AFŞAR'a, değerli yorumları ve yapıcı eleştirileriyle çalışmamı zenginleştirdikleri için minnettarım.

Bu süreçte beni yalnız bırakmayan, bilgi ve deneyimleriyle katkı sağlayan, başta değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Naci SEVKAL ve Prof. Dr. Atilla GÖKTÜRK olmak üzere, dostlarım Arş. Gör. Can ELİGÜZEL, Dr. İlteriş ERGUN, Dr. Adil ÇAMUR, Arş. Gör. Halil BALCI, Arş. Gör. Furkan KILINÇ, Dr. Mehmet Ozan ÖZDEMİR, Öğr. Üyesi Kaner KIRMIZI, Dr. Orçun ÇOBANGİL, Dr. Nazlı Müge ÖNDER ve Can Okan DEMİREL'e teşekkürü bir borç bilirim. Her birinizin desteği, bu yolculuğu daha anlamlı ve keyifli kıldı.

Son olarak, en özel teşekkürü sevgili eşim Eda AKGÜN ÖZPOLAT hakediyor. Bu süreç boyunca sabrı, anlayışı ve sevgisiyle bana güç verdi. Zor zamanlarımda yanımda olarak destek oldu, beni her adımda cesaretlendirdi ve başaracağıma olan inancını hiçbir zaman kaybetmedi. Tez yazım sürecinin getirdiği yorgunluk ve yoğunluk içinde bile anlayışıyla bana alan tanıdı ve motivasyonumu kaybettiğim anlarda en büyük dayanağım oldu. Onun varlığı, bu süreci çok daha kolay ve anlamlı hale getirdi. Hayatımda olduğu için kendimi çok şanslı hissediyorum. Bu kitabın her satırının onun sabrının ve sevgisinin izlerini taşıdığını bilmek beni mutlu ediyor. Tüm kalbimle teşekkür ederim.

GİRİŞ

Sosyal bilimler alanında devleti çevreleyen söylem, yirminci yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen fikir çatışmalarının tetiklediği bir dizi dönüşüm geçirdi. 1969 yılında Nicos Poulantzas ve Ralph Miliband arasında başlayan ve sonrasında Ernesto Laclau'nun da dâhil olduğu kapitalist devletin doğası üzerine olan tartışmalar, 1970'lerin ortasına değin çığır açıcı entelektüel mücadelelere sahne oldu.¹ Bu karşılıklı fikri meydan okumalar, devlet aygıtları ile kapitalist yapılar arasındaki karmaşık ilişkileri tanımlamaya çalışan yeni tartışmaları ateşleyen birer katalizör vazifesi gördüler. 1985'te yayımlanan ve editörlüğünü Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer ve Theda Skocpol'un yaptığı kitap,² devletin toplumsal ve iktisadi ilişkileri şekillendirmedeki rolünü analiz etmek için yeni bir teorik çerçeve iddiasıyla ortaya çıktı. Devlet meselesinin sosyal bilimler için bir araştırma odağı olarak yeniden canlanmasında önemli bir rol oynadı. Adı geçen isimlerin yürüttüğü tartışmalara, bu tartışmaların yürütüldüğü yıllarda iştirak etmeyen Pierre Bourdieu, kariyerinin görece geç denilebilecek bir döneminde, kendi ifadesiyle, devlete ilişkin "imkânsız bir araştırma programını" yürürlüğe soktu. Bourdieu'nün devleti bir araştırma nesnesi olarak ele alma kararının, devletin yerinin sorgulanmasına ve yeniden yapılanmasına ilişkin çağdaş tartışmalara bir şeyler borçlu olduğu ortadadır.³

¹ Nicos Poulantzas, Ralph Miliband ve Ernesto Laclau, **Kapitalist Devlet Sorunu**, çev. Yasemin Berkman, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

² Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer ve Theda Skocpol (Ed.), **Bringing the State Back In**, 1. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.

³ Patrick Champagne, "Le problème de la domination chez Pierre Bourdieu dans Sur l'État", **Pierre Bourdieu. Points de vue**, (Ed. Simon Borja ve Christian de Montlibert), Éditions du Croquant, Vulaines sur Seine, 2022, ss. 280–281.

Bourdieu 1980'lerin ikinci yarısına değin çalışmalarında, doğrudan siyasal alana ilişkin olanlarda bile, “devlet” kelimesini, gündelik dildeki anlamı dışında, neredeyse hiç kullanmaz.⁴ Bourdieu'nün çalışmalarında “devlet” kelimesinin bu şaşırtıcı eksikliği 1980'de fark eden Frédéric Bon ve Yves Schemeil, Fransız sosyoloğun devlete olan ilgisizliği nedeniyle suçlanmaktan korkmadığını ve devlet biçimlerinin sosyolojisini yapmaktan onu alıkoyan asıl nedenin, bu nesnenin önemsiz oluşundan değil, “her şeyden önce ormanı gizleyen bir ağaç” olmasından kaynaklandığını öne sürdüler: “Devleti incelemek, onun kamusal egemenliğinin sonsuz özel ve kamufle edilmiş egemenliklere dayandığını unutmak anlamına gelecektir.”⁵ Ne var ki Bourdieu 10 Ocak 1991 tarihinde verdiği seminerde devlet kelimesini uzun yıllar eserlerinde zikretmemesinin nedenini bu kelimenin ne olduğunu bilmemesi, ancak yine de, bu kelimeyi kullanmaktan sakınmasına yetecek kadar çok şey bilmesi ile açıklayacaktır.⁶

Collège de France'a profesör olarak seçilmesine vesile olan arkadaşı Michel Foucault'nun “hazmı güç bir yemek” olarak gördüğü ve uzun yıllar kendisini uzak tuttuğu devlet meselesini⁷ Bourdieu'nün de, benzer bir mantıkla, çiğnenmesi zor bir “demir leblebi” olarak görmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu dersler ile birlikte uzun yıllar “epistemolojik ihtiyat” nedeniyle adını ağzına almaya dahi çekindiği⁸ “o büyük nesne” ile bir anlamda “son bir hesaplaşma”ya girişmesi dikkat çekicidir.⁹ Bourdieu kamu yararı, kamu hizmeti fikrinin sorgulandığı ve neoliberalizmin saldırısıyla “geri çekildiği” bir dönemde devlete yönelmiştir. Görünüşte entelektüel bir müdahale olan devlete yönelik bu ilgisinin altında yaşadığı çağın *ethosunu* ve kendi toplumsal yörüngesini yansıtan bir politik angajmandan derin izler bulunduğu açıktır.

Fransız sosyolog devlet üzerine olan “araştırma programı”nda, Barrington Moore, Reinhard Bendix, Theda Skocpol, Perry Anderson ve Shmuel Noah

⁴ Tespit edebildiğimiz kadarıyla bunun iki istisnası mevcuttur: İlki 16 Haziran 1982'de *Collège de France*'da “*L'État et le perspectivisme*” başlığı altında verdiği seminerdir. Diğeri ise 28 Eylül 1982'de *Association des sociologues de langue française*'de yaptığı “*Le sociologue devant l'État*” başlıklı yayımlanmamış konuşmasıdır.

⁵ Frédéric Bon ve Yves Schemeil, La rationalisation de l'inconduite: Comprendre le statut du politique chez Pierre Bourdieu, *Revue française de science politique*, Cilt: 30, Sayı: 6, 1980, ss. 1212–1213.

⁶ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri (1989-1992)*, çev. Aslı Sümer, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, (Devlet), s. 142.

⁷ Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu: Collège de France Dersleri (1978-1979)*, çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 64.

⁸ Pierre Bourdieu, *Genel Sosyoloji: Collège de France Dersleri (1981-1983)*, çev. Zuhul Emirosmanoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, ss. 123–124.

⁹ Nazlı Ökten, Devlet Üzerine: Son Bir Hesaplaşma, *Cogito*, Cilt: 76, 2014, ss. 79–88; Willem Schinkel, The Sociologist and the State: An Assessment of Pierre Bourdieu's Sociology, *British Journal of Sociology*, Cilt: 66, Sayı: 2, 2015, ss. 215–235.

Eisenstadt gibi çalışmaları devlet üzerine çağdaş düşünceyi önemli ölçüde etkilemiş pek çok isme oldukça seçici bir biçimde yer verir. Bourdieu'nün bu yazarlardan seçici bir biçimde bahsetmesinin nedeni, devlet üzerine kendi araştırma programını, özerk bir toplumsal uzam olarak devletin ortaya çıkış mantığını ortaya koyan ve devletin diğer toplumsal uzamlar üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik daha mütevazı bir hedef ile sınırlandırmış olmasıdır. Bu hedef doğrultusunda özellikle Norbert Elias, Charles Tilly ve Philip Corrigan ile Derek Sayer gibi isimlerin¹⁰ kuramsal üretimlerini merkezine alan Bourdieu, adı geçen isimlere de simgesel şiddetin keşfindeki mevcut boşluklarından ve olası katkılarından hareketle odaklanır.

Bu çalışmada Bourdieu'nün sosyolojik üretiminde görece geç ortaya çıkan, çalışmalarında sıklıkla göz ardı edilen bu soyut nesneyi yeniden inşa ediyoruz. Ancak çalışmanın amacına ve yöntemine değinmeden evvel, üzerine düşünmenin neredeyse “imkânsız” olduğu bu nesneyi sosyolojik analize tâbi tutmanın yol açtığı pratik birtakım zorluklardan söz etmek durumundayız.

Ampirik bir nesnenin teorik inşası ile onun gündelik hayattaki yerleşik temsili arasına mesafe koymaya çalışmak kimi zaman üstesinden gelmenin güç olduğu epistemolojik engelleri karşımıza çıkarabiliyor. Söz konusu nesne devlet olduğunda sarf etmemiz gereken epistemolojik çaba da buna bağlı olarak artıyor.¹¹ “Devletleşmiş insanlar” (*hommes étatisés*) olarak¹² kavramaya çalıştığımız nesnenin tam da içinde yer aldığımızdan, devleti ortaya çıkaran tarihsel yapıları, Bourdieu'nün habitus olarak tanımladığı algının bilinçsiz şemaları biçiminde hâlihazırda bünyemize dâhil etmiş durumdayız. Bu nedenle, devleti düşünürken, kendileri de devlet tahakkümünün ürünü olan düşünme biçimlerine, bu tahakkümü yeniden üreten tözcü dile başvurma riskine karşı belki de başka hiçbir nesnede olmadığı kadar korunmasızız.

Sözgelimi devletin eylemleri hakkında konuşurken, antropomorfik imgeler kullanmaktan bazen kaçınmıyoruz:¹³ “Devlet elini uzattı”, “devlet yü-

¹⁰ Norbert Elias, *Uygarlık Süreci: Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler - Cilt 2 (Toplumsal Değişimleri Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak)*, çev. Erol Özbek, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, (Uygarlık); Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu (990-1992)*, çev. Kudret Emiroğlu, 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, (Zor); Philip Corrigan ve Derek Sayer, *The Great Arch: English State Formation as Cultural Revolution*, Basil Blackwell, Oxford, 1985.

¹¹ Francesco Callegaro, “L'État en pensée. Émile Durkheim et le gouvernement de la sociologie”, *État et société politique*, (Ed. Bruno Karsenti ve Dominique Linhardt), Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, Paris, 2018, s. 193.

¹² Thomas Bernhard, *Eski Ustalar*, çev. Sezer Duru, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 32.

¹³ Grégoire Bigot, “Etat et anthropomorphisme”, *Des racines du droit et des contentieux. Mélanges en l'honneur du Professeur Jean-Louis Mestre (Volume IX) - Tome I*, (Ed. Jean-Philippe Agresti vd.), Éditions L'Épître, Le Mans, 2020, ss. 33-44; Adam Strobeyko, *The Person of the State: The Anthropomorphic*

zünü gösterdi”, “devlet ayağa kalktı” vb. Sanki devletin eli, yüzü veya ayağı olabilir gibi. Kullandığımız dilin içsel sınırlamaları, üzerinde çalıştığımız toplumsal olguları algılama şeklimizi belirliyor. Dilin, dinamik ve birbirine bağlı devingen süreçleri statik ve yalıtılmış nesneler olarak tözleştirme eğilimi devlet hakkındaki düşüncelerimize de sirayet ediyor. Bu statik temsil, Elias’ın “duruma-indirgeme” dediği bu eğilim,¹⁴ devletin sabit ve değişmeyen bir varlık olarak kavramsallaştırılması tehlikesini barındırıyor. Onun dinamik doğasını ve içinde meydana gelen süreçleri göz ardı etmemize neden oluyor.

Bu tarz temsilleri her ne kadar çoğu zaman karmaşık toplumsal süreçleri ifade etmenin metaforik bir yolu olarak kullansak da -Thomas Hobbes’un ünlü eserinin kapağındaki gravürde bir elinde dünyevi otoritenin sembolü olan bir kılıç, diğer elinde dini otoritenin sembolü olan bir asa tutan ve başında bir taç bulunan devi düşünelim sözgelimi- bu durum maruz kaldığımız simgesel şiddete karşı hâlâ ne ölçüde savunmasız olduğumuzu kanıtlıyor.¹⁵ Devletin varlığı ve varoluş biçimi sorusunu gerçekten gündeme getirmek istiyorsak eğer, Bourdieu’nün önerisini dikkate alıp, dili tözselleştirmeye meyilli bir “politik aklın eleştirisi”ni yapmak zorundayız.¹⁶ Dolayısıyla, ilk olarak devlet kavramı ile neyi işaret ettiğimizin net bir şekilde anlaşılması gerekiyor.¹⁷

Devlet ne kolektif bir iradenin tezahürü olan tözsel bir varlık ne de kendi içinde ve kendisinde rasyonel olan aşkın bir öznedir. Tözcü düşünceye ait bir tür kişileştirmeye (*pathetic fallacy*) başvurmada ona irade atfedemeyiz. Bu nedenle devletten, “devlet masaya oturdu”, “devlet krize müdahale etti” ya da “devlet kültürel mirasa sahip çıktı” gibi insana özgü eylemlerle bahsetmenin hiçbir anlamı yoktur.

Subject of the Law of Nations, *Journal of the History of International Law*, Cilt: 29, Sayı: 1, 2022, ss. 36–69.

¹⁴ Norbert Elias, *Sosyoloji Nedir?*, çev. Oktay Değirmenci, Olvido Kitap, İstanbul, 2016, s. 168.

¹⁵ Devleti insana benzetmenin (*anthropomorphism*) yanı sıra, onu hayvan biçiminde tasvir etme (*zoomorphism*) yönünde de oldukça güçlü bir eğilim vardır ki bu ikisi aslında aynı madalyonun iki farklı yüzünü oluşturur. Hobbes’un eserleri bahse konu bu eğilimi mükemmel bir biçimde örneklendirmesi bakımından önemlidir. İngiliz düşünür *Leviathan*’da devleti, tebaası üzerindeki egemenliğini ve otoritesini somutlaştıran güçlü ve devasa bir yaratık olan “Leviathan” olarak tasvir eder. Bir başka eserinde İngiliz İç Savaşı ve sonrasındaki kaotik ortamı tarif etmek için yine İncil’de geçen kötücül bir yaratığı metaforik bir biçimde kullanır. Düzensizliği simgeleyen bir canavar olan “*Behemoth*” dönemin çalkantılı toplumsal ve siyasal atmosferini temsil etmektedir.

¹⁶ Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, çev. Gino Raymond ve Matthew Adamson, Polity Press, Oxford, 1991, s. 250.

¹⁷ Sosyal bilimciler inceledikleri nesnelerin ontolojik statülerine ilişkin sorular üzerinde düşünmeye genellikle pek istekli değildirler. Ancak devletin gerçekte ne olduğuna ya da hangi anlamda var olduğuna dair ontolojik soruya felsefeden sosyolojiye, siyaset biliminden uluslararası ilişkilere, hukuktan antropolojiye tarih boyunca pek çok farklı cevap verilmiştir. Bu cevapların tamamına yer vermek bu çalışmanın kapsamı açısından mümkün görünmemektedir. Öne çıkan cevaplardan bazılarının sistematik hâlde bir sunumu için bkz. Bob Jessop, *The State: Past, Present, Future*, 1. Baskı, Polity Press, Cambridge, 2016, ss. 20–27.

Mevcut pek çok devlet teorisi devleti tarihsel ve toplumsal bağlamından soyutlamakta, devlete öz-bilinci olan bir tür tarih-üstü varlık statüsü verme eğilimindedir.¹⁸ Sorunun büyük bir kısmı, bu teorilerin açıklığa kavuşturmayı amaçladıkları devletin doğasında var olan sorunlardan değil,¹⁹ devlete atfettikleri bu ontolojik statüden kaynaklanmaktadır.²⁰ Görünürdeki kesinliklerine rağmen devlet ile ilgili yanlış kavramsallaştırmalardan vazgeçmenin ve düşüncelerimize kök salmış tözlerden kurtulmanın yolu, devleti ortaya çıkaran tarihsel, toplumsal ve zihinsel yapılar arasındaki etkileşimlere odaklanan genetik bir çözümlemedir.

Devlet bir aktör olmaktan ziyade, devleti kendilerine mal etmek için farklı toplumsal faillerin bir araya ve/veya karşı karşıya geldikleri hiyerarşik olarak yapılanmış bir uzamdır: Bourdieu'nün terminolojisini kullanacak olursak, diğer tüm toplumsal alanlar arasındaki iktidar ilişkilerinin meydana geldiği bir meta-alan. Ancak devlet aynı zamanda bir süreçtir; tarihsel perspektiften bakıldığında, binlerce küçük devlet inşası eyleminin sonucu olarak anlaşılması gereken meta-tarihsel bir süreç. Bu sürecin belirleyici yapısal unsurlarını, devleti anlamaya yönelik yaklaşımımızı kökten bir biçimde değiştirmemizi sağlayacak teorik bir model olmadan kavramak neredeyse imkânsızdır. Birkaç olası yaklaşım var. Bourdieu'nünki de bunlardan biri. Görece daha az sistematik ve bir yönüyle kusurlu.

Öyleyse neden Bourdieu'nün devlet teorisi? Devlet üzerine söylenecek yeni bir şey kaldı mı? Söylenmesi gereken her şey zaten söylenmedi mi? Bourdieu'ye gerçekten ihtiyacımız var mı? Bourdieu'nün teorisi diğer devlet teorilerinin yapmadığı neyi yapıyor? Bourdieu bize diğerlerinde olmayan ne verebilir?

¹⁸ Erik Ringmar, On the ontological status of the state, *European Journal of International Relations*, Cilt: 2, Sayı: 4, 1996, ss. 439–466.

¹⁹ Şüphesiz ki sorunun bir kısmı da devletin kendine özgü doğası ile ilgilidir. Sosyolojik çözümleme, Bachelardçı anlamda, bilgi nesnesinin fethedilmesini, inşa edilmesini ve doğrulanmasını gerektirir. Ne var ki devlet söz konusu olduğunda bu işlem, tıpkı dalgaların sahildeki ayak izlerini silmesi gibi, söz konusu bilgi nesnesinin izlerinin hâlihazırda silinmiş olmasından dolayı neredeyse imkânsız bir girişimdir. Devlet, tarihsel oluşumunun seyri içinde sürekli kaybolup giden ve yeniden beliren bir varlık olduğundan, sosyolojik çözümleme için özel bir zorluk teşkil etmektedir. Bu da devletin bir bütün olarak çok çeşitli etkilerle oluştuğu gerçeğini dikkate almayı gerektirir. Bu ontolojik çokluk, devletin bu çoğul gerçekliği, her biri devleti oluşturan ancak aynı zamanda kendi bütünselliğine de karşılık gelen doğrulamalar temelinde anlaşılabilir. Bu perspektiften bakıldığında, devletin verili bir andaki sosyolojik gerçekliği, geçmiş pratiklerin izlerinin birbirlerine indirgenemezliklerinin bileşiminden ve katmanlaşmasından kaynaklanan bir tür *asemblaj* olarak tanımlanabilir. Devlet sürekli bir hareket/oluş içinde iç içe geçen, değişen, biriken, birbirini kesen ve zaman zaman iptal eden çok sayıda bütünleştirme sürecinin bir bakiyesidir. Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Dominique Linhardt, *L'État et ses épreuves. Éléments d'une sociologie des agencements étatiques*, *Clio@Themis*, Sayı: 1, 2009, DOI: <https://doi.org/10.35562/cliiothemis.1978> (20.01.2024).

²⁰ John Dewey, *The Public and Its Problems: An Essay in Political Inquiry*, Gateway Books, Chicago, 1946, ss. 3–9, 25–26, 31–34, 37–38, 45–46, 53–54, 65.

Bourdieu'nün katkısının özgünlüğü her şeyden önce devleti anlamaya yönelik yeni bir araştırma tarzı (*modus operandi*) geliştirmiş olmasıdır. Bourdieu devletten bahsederken sıklıkla *devlet-üretici mekanizmaların* üzerinde durur. Yani devletin ne olduğuna ve ne olması gerektiğine dair edimsel bir söylem vasıtasıyla (simgesel biçimler ve zihinsel yapılar aracılığıyla) devleti icat eden faillerin ürettikleri temsillere ve stratejilere odaklanır. Üstelik bunu en sıradan görünen şeyler karşısında bile şaşkınlık duymamıza neden olacak bir biçimde, sıradan olanın sıradanlığını ortadan kaldırarak yapar.

Önde gelen pek çok devlet teorisi, devlet-üretimini bu yönünü dikkate almaz, devlet-üretimini toplumsal olasılık koşullarıyla alâkadar olmaz. Dev-letten söz ettiklerinde ilgilendikleri *modus operandi* değil, *opus operatum*'dur. Devleti, Saussure'ün *langue*'una benzer şekilde, aşkın bir koda referansla deşif-re edilecek bir söylem olarak görürler. Devleti-üretenlerin değil, devleti-alımla-yanların bakış açısını sunarlar.

Tıpkı ikonoloji teorisinin yorumlama ilkelerini, yaratma sürecinin (*modus operandi*) kendisini göz ardı ederek tamamlanmış sanat eserinden (*opus opera-tum*) çıkarması gibi,²¹ bu teoriler de devletin işleyişinin altında yatan mantığı, devlet oluşum sürecinin (*genesis*) kendisinden ziyade *ex post* devletten *a poste-riori* olarak çıkarırlar. Devleti meydana getirildiği zamandan koparılmış ve her yöne doğru sınırsızca kat edebilen *tamamlanmış-devlet* biçiminde (*opus operatum*) tek bir bütün olarak gören bu bakış açısı *süreç-devleti* (*modus operandi*) gizler, onu anlaşılmaz hâle getirir.²²

Bourdieu'nünkü dışında çok az devlet teorisi (Elias ve Tilly) devleti *opus operatum* olarak ele almak, yani salt yerleşik işlevlerine ve kurumsal yapısına

²¹ Pierre Bourdieu, **Science of Science and Reflexivity**, çev. Richard Nice, The University of Chicago Press, Chicago, 2004, s. 38.

²² Devletin tamamlanmış bir sanat eseri gibi kesin, dokunulamaz, geri alınamaz ve düzeltilemez, yani *opus operatum* hâline gelen bir *modus operandi* olduğunu düşünmek ilk bakışta akla yatkın gelebilir (bkz. Jacob Burckhardt, **The State as a Work of Art**, Penguin Books, London, 2010). Ancak devlet alışlageldik anlamıyla bir sanat eserinden farklı olarak sonlu ve statik bir nesne değildir. Bir sanatçının tekil bilincinin ve yaratıcı projesinin aksine devlet tarih boyunca sayısız fail ve fail grubunun etkisi ile şekillenmiş ve hâlihazırda şekillenmeye devam eden, inişleri ve çıkışları olan, yüzyıllara yayılmış kolektif bir projedir. Bu durum devletin inşa sürecinin, sanki *opus operatum*'u tarafından gizliden gizliye *içeriden*, belirli bir hedefe doğru yönlendiriliyormuş gibi sürekli, kesintisiz ve bilinçli bir biçimde ilerlediği anlamına gelmez. Devletin bir *içerisi* yoktur; tamamıyla bilinçli bir tasarım olmadığı gibi tamamıyla bilinçsiz bir tasarım da sayılmaz. Devletin kalıcılığı, sürekliliği ve bilinçliliği ancak mücadele etmek zorunda kaldığı direnç ve engellere karşı kazanmış olduğu zaferleri unutturduğu ölçüde mevzu bahis edilebilir. Devleti anlamaya yönelik girişimlerin tarihi boyunca karşılaşılan bu mesele özelindeki sorun aslında tamamen metodolojiktir: Devletin tıpkı bir sanat eserinin içsel mantığını kavramayı engelleyen skolastik bakış açısına benzer bir yaklaşım ile ele alınıyor olmasıdır. Görünüşe göre bu eğilim, devlet kuramları açısından, aşıldığı takdirde yerleşik normlara (*nomos*) meydan okuyacak olan bir sınır algısından (*doxa*) kaynaklanmaktadır.

odaklanmak yerine, üretildiği ve yeniden üretildiği süreçleri ve mekanizmaları (*modus operandi*) araştırır. Ancak devlet-üretiminin simgesel boyutlarını onlar da dışarıda bırakırlar.

Ne var ki Bourdieu'nün teorisi bir bakıma kusurludur. Onun devlet teorisinin temellerini oluşturan *Devlet Üzerine* verdiği dersler ilk etapta yayımlanmak üzere tasarlanmamıştır.²³ Heterojen bir dinleyici kitlesine hitap eden ve sadece akademisyenlere ve öğrencilere değil halkın tamamına açık olan bu derslerde, tamamen bilinçli bir pedagojik tercihi yansıtan sade bir üslup ve anlaşılması görece kolay bir dil kullanılmıştır. Ders ortamının sunduğu yarı-akademik atmosfer, dinamik fikir alışverişlerinin, analitik çıkarımların ve açıklayıcı anekdotların ortaya çıkması açısından oldukça verimli olmuştur. Ancak bu dersler, benzer pratik nedenlerden ötürü, aynı zamanda dolambaçlı yollar, teğet geçilen temalar, konudan sapmalar ve sıkıcı tekrarlar ile doludur. Sözü edilen hususlar Bourdieu'nün düşünce akışını takip etmede kimi zaman güçlükler yaratmakta, geliştirdiği model ve argümanlarda potansiyel bir takım boşluklara neden olmaktadır. Bu durum kısmen Bourdieu'nün projesinin devasılığından, kısmen de olgusal hatalar yapmanın gayet mümkün olduğu engebeli bir sahada çalışıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bourdieu bir yandan kendisinden önceki devlet teorilerinin yerleşmesine epey katkıda bulunduğu *devlet düşüncesinin kozmik arkaplan ışımaları* ile boğuşurken, bir yandan da devlet üzerine yepyeni bir sosyolojik söylemin ana hatlarını çizmeye çalışmaktadır.

Bourdieu bu projeye girerken aldığı risklerin farkındaydı. Ve bu derslere, tamamlanmış bir bilimsel çalışma için kullanılabilecek bir okuma kılavuzunun (*rubric*) aynısını uygulamak biraz haksızlık da olsa, sözü edilen hususlar önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu durum, teorisinin çeşitli yönlerinin parçalı, tutarsız ve birbirinden kopuk bir görünüm arz etmesine, devletin oluşumuna ve işleyişine dair geliştirdiği tarihsel-sosyolojik modelin olası yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermektedir.

Bu çalışmada Bourdieu'nün devlet teorisinin sistematik bir sunumunu sağlamaya çalışıyoruz. Ne var ki amacımızın, Bourdieu'nün sosyolojik üretiminin belirli bir anı olarak devlet meselesine odaklanmak ya da onun devlet üzerine olan fikirlerini ve düşüncelerini izole edip ele almak olmadığını özellikle belirtmemiz gerek. Onun sosyolojik üretiminin genel bağlamı içinde bu

²³ Dersleri yayıma hazırlayan editörlerin kitabın sonsözünde öne sürdükleri iddianın aksine, Loïc Wacquant kendisi ile yapılan bir söyleşide Bourdieu'nün devlet üzerine müstakil bir kitap yazmaya niyetlendiğini belirtmektedir (bkz. Loïc Wacquant ve Aksu Akçaoğlu, Practice and symbolic power in Bourdieu: The view from Berkeley, *Journal of Classical Sociology*, Cilt: 17, Sayı: 1, 2017, s. 67).

nesneyi yeniden inşa etmenin, kuramsal üretiminin tek başına bakıldığında çelişkili görünebilecek çeşitli bölümlerini yahut alt bölümlerini senkronize etmek veya yan yana getirmek suretiyle karşılaşılan *kısa devrelerden* bizi koruduğunu düşünüyoruz. Böyle bir yaklaşımın, bir araştırmacı olarak incelediğimiz düşünür veya düşünürlerin fikirlerindeki ve düşüncelerindeki değişimleri ve gelişmeleri, bunları ille de kendi içlerinde çelişkili parçalar olarak görmek zorunda kalmadan bütüncül bir biçimde anlamamıza yardımcı olacağına inanıyoruz.

Özünde, bağlamından koparıldığında çelişkili görünebilecek münferit anlara, olaylara, temalara odaklanmak yerine, Bourdieu'nün devlet üzerine olan fikirlerinin ve düşüncelerinin bir *süreç* olarak gelişimini, onun *sosyo-tarihsel yörüngesini*, epistemolojisini ve metodolojisini dikkate alarak anlamaya çalışan *sosyo-genetik bir yaklaşımı* savunuyoruz. Üstelik onun bizden talep ettiği de tam olarak budur: “Bana göre, herhangi bir ‘zihin yaratımına’ (ister Flaubert, ister Manet, ister Heidegger olsun) karşı benimsenmesi gereken sosyo-genetik bakış açısını, çalışmalarımı ilgilenenlerden, ima ettiği riskleri, özellikle de göreceleştirme riskini göz ardı etmeden bekleme eğilimindeyim.”²⁴ Bu perspektif, temsili nesnemizi dinamik bir olgu olarak anlamamız için güçlü bir çerçeve sunmakta, bu nesnenin oluşumunu hem bugünü hem de geçmişi kapsayan bir *yörünge* olarak tanımlamakta, somut tezahürünü tarihsel, politik ve kültürel etkilerle şekillenen toplumsal ve pratik bir bilginin ifadesi olarak kabul etmektedir.²⁵

Bourdieu pek çok sosyolojik analizde yerleşik olan bazı metodolojik yönelimlerden kaçınmıştır. Teorisi, genel olarak ele alındığında, teorik örgüsünün ve deseninin çeşitli bileşenlerini birbirinden ayırmayı ve kolayca tanımlamayı zorlaştıracak ölçüde soyut ve karmaşıktır. Bunda farklı düşünce geleneklerini ve bilimsel disiplinleri sıra dışı bir biçimde bir araya getirmesinin rolü büyüktür. Kavramları, basit araçlar olarak al-kullan-at mantığına hizmet etmek yerine, belirli metodolojik hataları önlemek, bilimsel araştırmaları verimli yollara yönlendirmek ve toplumsal olgular hakkında belirli bir düşünme biçimini (genetik düşünce) teşvik etmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu kavramları belirli bir saha çalışmasında etkili bir biçimde uygulayabilmek önemli bir epistemolojik çaba gerektirir. Ve Bourdieu'nün kavramlarının epeyce yanlış okuması ve kullanımı mevcuttur.

²⁴ Pierre Bourdieu, “Concluding remarks: For a sociogenetic understanding of intellectual works”, **Bourdieu: Critical Perspectives**, (Ed. Craig Calhoun, Edward LiPuma ve Moishe Postone), Polity Press, Oxford, 1993, s. 264, vurgu orijinal metne ait.

²⁵ Nikos Kalampalikis ve Thémis Apostolidis, “Challenges for social representations theory: The socio-genetic perspective”, **Serge Moscovici's work: Legacy and perspective**, (Ed. Stamos Papastamou ve Pascal Moliner), Editions des archives contemporaines, 2021, s. 24; Anne-Sophie Fournier-Plamondon ve Jules Racine-Saint-Jacques, (Re)Constituer la trajectoire, **Conserveries mémorielles**, Sayı: 15, 2014.

Bunu söylememizdeki amaç basite indirgemelere, yanlış okumalara ve kötü kullanımlara karşı Bourdieu sosyolojisinin daha “doğru” veya “makul” bir yorumunu sağladığımızı ima etmek değil. Bourdieu sosyolojisinin kıymet-i harbiyesini ölçecek hassas bir terazinin olmadığı ve bir şekilde varsa bile bizim ona sahip olmadığımız aşikâr. Vurgulamak istediğimiz asıl husus soyut teorik modelleri ve kavramları somut araştırma ilkelerine dönüştürmenin getirdiği yükün bazı araştırmacıları teorinin kendisinde (*theory in itself*)²⁶ teselli bulmaya, teorinin güvenli limanına sığınmaya itebileceği gerçeği.

Biz bu çalışmada bahsedilen manada bir teorik cazibeye kapılmadık; en azından kapılmamaya çalıştık. Birer araştırma programı olan teoriler kaçınılmaz bir biçimde, içinde oluşturuldukları tarihsel ve toplumsal bağlamdan izler taşır.²⁷ Teorinin içe kapanmasına direnmek isteyen her araştırmacı incelediği teorinin ortaya çıktığı tarihsel ve toplumsal bağlamı yeniden inşa etmeye çalışmalıdır.²⁸ Dolayısıyla bu çalışma salt meta-teorik bir çalışma değil, fakat aynı zamanda Axel Honneth ve arkadaşlarının Bourdieu ile 1985’te gerçekleştirdikleri bir söyleşiye verdikleri başlığın²⁹ ima ettiği türden, bir saha çalışmasıdır.³⁰

²⁶ Robert W. Cox, *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*, **Millennium: Journal of International Studies**, Cilt: 10, Sayı: 2, 1981, s. 128.

²⁷ Peter Knapp, *Can Social Theory Escape from History? Views of History in Social Science*, **History and Theory**, Cilt: 23, Sayı: 1, 1984, ss. 34–52.

²⁸ Norbert Elias, **Mozart: Bir Dahinin Sosyolojisi Üzerine**, çev. Yeşim Tükel Kılıç, 1. Baskı, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2000, ss. 16, 21, 38, 57–60, 67–68, 70–71, 79–80.

²⁹ Pierre Bourdieu, “Fieldwork in Philosophy”, **In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology**, Stanford University Press, California, 1990, ss. 3–33.

³⁰ Sıklıkla antropoloji ve etnografi ile özdeşleştirilen bir araştırma yöntemi olan geleneksel “saha çalışması” (*fieldwork*) yöntemini, bu disiplinlerin içerisinde yeniden tanımlamaya yönelik çabalar olmuştur. Hatta son yıllarda gerek antropolojide gerekse etnografide bir tür “ontolojik dönüş”ten söz edilmektedir (bkz. Martin Holbraad ve Morten Axel Pedersen, **The Ontological Turn: An Anthropological Exposition**, 1. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2017; Jessica Smartt Gullion, **Diffraction Ethnography: Social Sciences and the Ontological Turn**, 1. Baskı, Routledge, New Haven and London, 2018). Ancak “saha”nın (*field site*) gerçekte ne olduğu sorusu üzerinde coğrafya dışında pek az disiplin hakkıyla durmuştur (bkz. Donna Peuquet, Barry Smith ve Berit O. Brogaard (Ed.), *The Ontology of Fields*, **National Center for Geographic Information and Analysis**, 1998). Bu ifade ile araştırmacının kendi sahasını tanımlamasını, inşa sürecini ve bunun gerektirdiği diğer eylemleri kastetmiyoruz elbette. Sahanın nerede başlayıp nerede bittiği, ne zaman oluşup ne zaman dağıldığı vb. sorular bir antropoloğun ve etnoloğun epistemolojik mesaisinin büyük bir kısmını alan, pek tabii olması da gereken hayati önemde sorulardır. Üstelik sosyal bilimin diğer disiplinlerinde yürütülen araştırmalarda bir antropoloğun ve etnoloğun bu hususta sergilediği epistemolojik teyakkuza pek az rastlanır. Ne var ki gerek antropolojide gerekse etnografide sahanın kendisi nadiren “ontolojik bir sorun” olarak ele alınmıştır. Söz konusu disiplinlerin içerisinde “sahanın ontolojik statüsü”nü sorgulamaya açan çalışmalara son yıllarda giderek daha fazla rastlıyor olmamız önemli bir gelişmedir (bkz. Akhil Gupta ve James Ferguson, “Discipline and practice: ‘The field’ as site, method, and location in anthropology”, **Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science**, (Ed. Akhil Gupta ve James Ferguson), University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London, 1997, ss. 1–46; Ola Söderström, *Redefining the field: Auto-ethnographic notes*, **Cultural Geographies**, Cilt: 18, Sayı: 1, 2011, ss. 115–118). Antropolojinin ve etnografinin sahanın kendisini yeniden tanımlama noktasında gösterdikleri bu “ontolojik cesareti”, epistemolojik boyutu göz ardı etmeksizin, diğer disiplinlerden de beklemek durumundayız. Zira saha, araştırmacının araştırma faaliyetini doğrudan yürüttüğü sınırları fiziki (coğrafi) olarak net bir biçimde çizilmiş belirli bir yer değildir. Saha, bilimsel araştırma ve ilginin pratik bir deneyime yol açtığı

Yine de sahamızı yeniden inşa etmeye çalışırken entelektüel veya bilimsel bir eserin mutlak tutarlılığını varsayan, eserin kendisini kurucu ve temel niyetleri asla değişmeyen aşkın bir özneyle ilişkilendirmek anlamına gelen ve tipik bir skolastik okuma ilkesi olan “biyografik yanılsama” tuzağına düşmediğimizi söylememiz gerek.³¹ Bourdieu’nün kendisi hakkında sahip olabileceği bazı yanılsamaları deşifre etmek pahasına, burada tam tersi bir yaklaşımı benimsiyoruz. Bourdieu’den öğrendiğimiz bir şey varsa, o da öznelci yaklaşımların iradeciliğinden, niyetçiliğinden ve idealizminden olduğu kadar, pek çok nesnelci yaklaşımın doğasında bulunan determinist ve mekanik nedensellik mantığından da uzak durmamız gerektiğidir.³²

Monografik, biyografik ve hermenötik yaklaşımların temel postulatlarını reddeden genetik çözümleme, bizi tekil bilincin *opus operatum*’undan ya da yaratıcı projesinden *modus operandi*’ye yani üreticilerin (yazar, ressam, sosyolog, filozof vs.) faaliyetlerini belirleyen eğilimlere ve koşullara odaklanmaya davet ediyor. Fakat aynı zamanda, Bourdieu’nün gerek Flaubert’e, gerek Manet’ye, gerekse Heidegger’e uyguladığı türden bir zihin egzersizine; yani kendimizi yazarın yerine koymaya, onun bakış açısını benimsemeye, onun tarihsel konumuna yerleştirmeye teşvik ediyor.

Bu ontolojik, epistemolojik ve metodolojik ilkelerin ışığında, çalışmanın ilk kısmında, Bourdieu’nün devlet yaklaşımının temel ontolojik ve metodolojik postulatlarını sunuyoruz. Bourdieu, devletin monolitik bir varlık olduğu yönündeki geleneksel görüşe karşı çıkmakta ve simgesel sermaye üreticisi ola-

ve bilimsel bir çıktıya dönüştüğü ölçüde, araştırmacının araştırma nesnesiyle etkileşime girdiği her yerdir. Bu kimi zaman bir biyolog tarafından incelenen karmaşık bir ekosistem, kimi zaman bir tarihçi tarafından araştırılan tarihi kayıtlar, kimi zaman da bir arkeolog tarafından ortaya çıkarılmaya çalışılan geçmiş medeniyetlere ait kalıntılar olabilir. Bourdieu evreni de sadece kendisinin kaleme aldığı onlarca kitap, yüzlerce makale ve onun çalışmasına odaklanan yahut ondan tedarik edilen araçlarla başka araştırma nesneleri üzerine yapılan binlerce çalışma ile birlikte devasa bir araştırma sahasıdır.

³¹ Pierre Bourdieu, “The Biographical Illusion (1986)”, **Biography in Theory: Key Texts with Commentaries**, (Ed. Wilhelm Hemecker ve Edward Saunders), De Gruyter, Berlin, 2017, ss. 210–216.

³² İster niyetçi, ister karşı-niyetçi, ister yapısalcı olsun, neredeyse tüm hermenötik yaklaşımların benimsediği zımni bir felsefe vardır: Eserin mutlak tutarlılığına duyulan katıksız inanç. İncelenen nesne ister sanat eseri, ister mit, ister ritüel olsun, söz konusu tutarlılığın zaman içinde sürdürüldüğünü *a priori* olarak kabul eden genel bir yaklaşım söz konusudur. Eserin belirli bir tutarlılığa sahip olduğu önermesi üzerinden işleyen bu yaklaşım, belirli bir pasajı yorumlamak için aynı eserin diğer pasajlarının kullanıldığı “paralel pasajlar” olarak adlandırılan bu yöntemin temelini oluşturur. Ancak mesele mutlak bir tutarlılığın olup olmaması meselesi değildir. Yazarın, şairin, ressamın vs. sabit eğilimleri olabilir; hatta belirli sınırlar dâhilinde bu eğilimler alımlayan açısından çoğu zaman tutarlı da görünebilir. Bourdieu’nün bu noktada sunduğu çözüm “mutlak tutarlılık” gibi sorunlu bir kavrama bel bağlamadan da eserin pratik bilgisinin pekâlâ kavranabileceğidir. Yazarı ne tanıyıp ne de öldürmek zorundayız. Bunu söylememizdeki maksat “hermenötik döngü”den kaçınılabileceğini yahut kaçınılması gerektiğini ima etmek değil. Bir eseri yorumlamaya imkân veren araçlar elbette öncelikle eserin kendisinde bulunur. Ancak esere etki eden daha geniş toplumsal, tarihsel ve kültürel bağlamlar hesaba katıldığında ölçüde (Pierre Bourdieu, **Manet: A Symbolic Revolution**, çev. Peter Collier ve Margaret Rigaud-Drayton, Polity Press, Cambridge, 2017, ss. 53–54).

rak işlevini vurgulamaktadır. Bourdieu'ye göre devlet, simgesel sermayenin merkez bankasıdır, toplumsal aktörlere ayrıcalıklar ve yetkiler verir, böylece meşru simgesel şiddet tekeli olarak konumunu sağlamlaştırır. Devletin, tıpkı bir büyücü gibi, bir inanç evreni içinde faaliyet gösterdiğini ve gücünün, toplumsal düzeni sağlarken kendini görünmez kılma kapasitesinde yattığını dile getirir. Bu bölümde Bourdieu'nün devlete ilişkin bu çok yönlü perspektifinin, sembolik güç, tahakküm ve toplumsal düzenin karmaşık etkileşimini anlamak için güçlü bir çerçeve sunduğunu iddia ediyoruz. Devleti bir meta-alan olarak inceleyen Bourdieu'nün, geleneksel devlet teorilerine meydan okuyarak bürokratik alanın altında yatan güç dinamiklerini ve örtük çıkarları açığa vurduğunu öne sürüyoruz.

Çalışmanın ikinci kısmında Bourdieu'nün modern devletin tarihsel antropolojisi üzerinden geliştirdiği modele odaklanıyoruz. Bourdieu, modern devletin ortaya çıkışı ve gelişimindeki dönüm noktalarını ifade eden tarihsel aşamaları tanımlarken birbirini takip eden dört safha belirler. İlerleme olarak değil süreç olarak düşünülmesi gereken bu safhalar modern devletin gelişimindeki kritik anları işaret etmektedir. İlk safha, simgesel sermayenin tekelleşmesi sürecinin önemli bir boyutunu oluşturan farklı sermaye türlerinin (askeri, iktisadi, kültürel ve hukuki) yoğunlaşma süreçleriyle ilgilidir. Devlet oluşumunun ikinci safhası, simgesel sermayenin yoğunlaşması ve simgesel şiddetin tekelleşmesinden ayırmaksızın, özellikle iktisadi sermayenin yoğunlaşma süreci artık neredeyse tamamlandığında ve vergilendirmenin tekelleşmesi süreci yavaş yavaş kurulduğunda gerçekleşen hanedan devletinin ortaya çıkışıdır. Bourdieu'nün "kral evinden devlet aklına" geçiş olarak adlandırdığı üçüncü safha, hanedan devletine özgü bazı yapısal çelişkilerin, yani hanedan devleti mantığının, hanedan devleti fikrinin aşıldığı safhadır. Bürokratik özerkleşme sürecinin ilk kez gözlemlenmeye başladığı bu safha, Fransız sosyoloğun analizinin ana odağını oluşturmaktadır. Bourdieu'nün "bürokratik devletten refah devletine geçiş" olarak adlandırdığı dördüncü safha, devletin inşası için verilen mücadelelerden, devletle ilişkili sermayelerin ele geçirilmesi, elde tutulması ve kontrolü için verilen mücadelelere geçişi ifade eder. Tüm bu tarihsel aşamaların her birini ayrı başlıklar altında incelerken modern devletin gelişimine içkin karmaşık ve dinamik süreçleri çapraz okumalar ile daha rafine bir hâle getirmeye çalışıyoruz. Bu bölümde son olarak, Bourdieu'nün neoliberalizm eleştirisi üzerinden politik ontolojik konumunu netleştirmeye ve teorisi ile politik müdahaleleri arasında anlamlı bir bağlantı kurmaya çalışıyoruz.